Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет філології
Кафедра української літератури

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему «Виховний аспект уроків позакласного читання (на матеріалі роману А. Левкової «За Перекопом є земля»)»

Виконала: студентка ІІ курсу,
групи УМЛс/о-21м
спеціальності 014.01 Середня освіта
(Українська мова і література)
Антоняк І. В.
Керівник – д.ф.н., проф., професор
кафедри української літератури
Мафтин Н. В.
Рецензент – к.ф.н., доц., доцент
кафедри української мови
Ципердюк О. Д.

Івано-Франківськ – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП……3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УРОКІВ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ……..6

1.1 Уроки позакласного читання у сучасній літературній системі освіти……6

1.2 Формування компетентностей Нової української школи на уроках української літератури……..11

1.3 Реалізація виховної мети на уроках української літератури……...16

1.4 Зміст, завдання та методи уроків позакласного читання…….21

Висновки до першого розділу……..26

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ МЕТИ НА УРОКАХ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ РОМАНУ А. ЛЕВКОВОЇ «ЗА ПЕРЕКОПОМ Є ЗЕМЛЯ»……..28

2.1 Кримська тематика в українській літературі та творах шкільної програми…….28

2.2 Форми та методи роботи для реалізації виховної мети на уроках позакласного читання……32

2.3. Робота над романом А. Левкової «За Перекопом є земля» на уроках позакласного читання……37

2.4 Персонажний світ роману «За Перекопом є земля»: опозиція «свій – чужий» ……41

Висновки до другого розділу……...49

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ……51

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...54

ДОДАТКИ……60

ВСТУП

Крим завжди був і залишається унікальним простором, який поєднує багатогранну історію, багатство культур і природну красу. Це місце, де переплилися впливи багатьох цивілізацій – від античних греків до Османської імперії та сучасної України. Культура Криму є винятковим прикладом автентики, яка формувалася під впливом різних етносів, зокрема кримських татар. У результаті утворився яскравий культурний феномен, що вражає своїм багатством і неповторністю.

Оспівували цей край потужної автентики та колориту різні автори. Зокрема, Леся Українка, М. Коцюбинський, А.Чайковський, В. Винниченко. Проте, дуже часто півострів виступає у художніх текстах курортно-відпочинковою зоною, непомітним фоном. Глибше кримську тематику почали опрацьовувати сучасні автори, серед яких яскраво виділяється роман А. Левкової «За Перекопом є земля».

Загалом, уроки літератури в сучасній системі освіти вирішують найрізноманітніші завдання, серед яких, безумовно, і виховна ціль. І хоча освітяни не надто приділяють увагу урокам позакласного читання, але вони, направду, є дуже потужним інструментом і стають дедалі актуальнішими, адже дають вчителю-словеснику творчий простір для добору тем, методів і форм роботи.

На нашу думку, роман А. Левкової «За Перекопом є земля» буде актуальним для вивчення у 9 класі, адже стане своєрідним доповнення до знань учнів про кримських татар та змогою детальніше познайомитися з творчим доробком авторки, твори якої вони вже вивчали у 8 класі. Роман має багату систему образів, цікаві сюжетні лінії та багато символізму, а отже дає змогу поміркувати та осмислити суспільно-політичні та історичні події в країні. Використовувати на таких уроках можна найрізноманітніші форми та методи роботи, проте важливо класти перед учнями справді актуальні і проблемні

питання, щоб вони міркували і висловлювали свої думки, переживання, асоціації.

Актуальність дослідження. Виховний аспект уроків позакласного читання у контексті роману А. Левкової «За Перекопом є земля» ще не був предметом наукових студій. Серед розвідок, що присвячені цьому роману на загал, можна назвати лише дослідження Г. Вусик, рецензії видавництв та обговорення на каналах в соцмережі «YouTube».

Об'єктом дослідження є роман А. Левкової «За Перекопом є земля» як одне із джерел виховного аспекту уроків української літератури.

Предмет дослідження – виховний аспект уроків позакласного читання, проаналізований на матеріалі досліджуваного роману.

Мета роботи: дослідити виховний аспект уроків позакласного читання (на матеріалі роману «За Перекопом є земля» А. Левкової).

Для досягнення окресленої мети було необхідно виконати такі **завдання:**

- визначити місце уроків позакласного читання у сучасній літературній системі освіти;
- дослідити формування компетентностей Нової української школи на уроках української літератури;
- проаналізувати можливості реалізації виховної мети на уроках літератури;
- з'ясувати зміст, завдання та методи уроків позакласного читання;
- дослідити кримську тематику в українській літературі та творах шкільної програми;
- з'ясувати доцільні форми та методи роботи на уроках позакласного читання;
- визначити роботу над досліджуваним романом на уроках позакласного читання;
- проаналізувати персонажний світ роману як форми вираження його змісту.

Стан наукової розробки. Серед сучасних наукових розробок, які вивчають виховні аспекти в проведенні уроків літератури, найґрунтовнішими є праці О. Забарного, Б. Степанишина, Є. Пасічника, Н. Мафтин. Дослідженням творів про Крим займалися Г. Вусик, М. Цупрік, М. Драгомерецька, Т. Лютий, О. Беспалова.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу, узагальнення та систематизації, а також філологічний, психоаналітичний методи, принципи композиційного та інтертекстуального аналізу, узагальнення моніторингу за викладанням на уроках української літератури, наукове спостереження за перебігом вивчення української літератури.

Практичне значення роботи полягає в подальшому використанні одержаних результатів під час досліджень схожої тематики. Конспекти та запропоновані завдання можна використовувати на уроках позакласного читання.

Матеріали наукової роботи **пройшли апробацію** на XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку науки та освіти», а також були опубліковані у журналі «Актуальні питання у сучасній науці» №11(29)_(2024) (категорія «Б» із педагогіки (спеціальність – 014 Середня освіта).

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 53 сторінки. Список використаної літератури містить 41 джерело.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УРОКІВ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

1.1 Уроки позакласного читання у сучасній літературній системі освіти

Наше дослідження потребує, перш за все, з'ясувати особливість досліджуваного типу уроків для того, щоб їхній аналіз був ґрунтовнішим.

До прикладу, провідний методист України, доктор педагогічних наук та професор Н. Волошина зазначала, що, на її думку, поява цієї організаційної форми є доволі дивною і трапилася це ще в 1954-1955 навчальному році [7].

Дослідник Є. Пасічник у своїй праці «Українська література в школі» зазначає, що найважливішим в організації уроків позакласного читання є довіра школярів до вчителя та одне до одного, а також, в якійсь мірі, специфічний мікроклімат у колективі, який сприятиме обміну досвідом, враженнями та емоціями від прочитаного [29]. Важливо, що метою такого типу уроків є не лише дати певні академічні знання, але й виховати любов до художнього тексту, вміння оцінювати твори мистецтва, бо саме від цього буде залежати читацьке майбутнє учнів, їхні смаки, ідеали та естетичні критерії.

Як вважає О. Гузь, уроки позакласного читання є одним із найважливіших завдань вчителів-словесників. Оскільки, уроки позакласного читання виділяють в окремий тип у методиці, з'являється певний ряд переваг. Теми, що пропонуються до вивчення розраховані або на популяризацію і поглиблення знань (чи розуміння певних загальних процесів), або на поширення інформації про авторів, чиї твори є в основній (обов'язковій) частині навчальної програми [10].

Сучасний відомий методист Б. Степанишин також досліджував уроки позакласного читання, окрім того, він намагався структурувати сам процес позакласного читання, виділивши у ньому три основні сфери:

- твори, що рекомендуються для самостійного читання програмою;

- твори, які подаються рекомендованими у списку позакласного читання (це, власне, і є досліджувані нами уроки позакласного читання);
- твори письменників, які входять до складу літературного краєзнавства (тобто уроки літератури рідного краю) [19].

Як зазначає Т. Кот, уроки позакласного читання в методиці сприймаються фокусом, у якому можуть бути відбиті не лише інтереси учнів, а й їхні духовні запити та вміння сприймати художнє слово. [19, с. 108]. Щоб зорганізувати роботу на уроках позакласного читання, варто послуговуватися найрізноманітнішими методами та прийомами виховної і навчальної роботи. Позакласне читання вважають чимось на межі виховання і навчання, тому власне виховний потенціал – це те, що важливо дослідити і на що варто звертати увагу при проведенні досліджуваного типу уроків.

Важливо, що на уроках позакласного читання є можливість здійснити індивідуальні читацькі запити учнів більш повно. Вчитель-словесник повинен пам’ятати про те, що виховувати активного читача – це виховувати громадянина у найширшому значенні цього слова, школяр доти накопичує різноманітні знання, поки не зробить їх особистим надбанням. Проте, такий тип уроку, звісно, вимагає додаткового пласту роботи від вчителя. Добре, коли педагог постійно знайомитиметься з новинками у світі дитячої літератури, матиме тісні зв’язки із батьківським колективом, розумітиме вікові та психологічні особливості учнів, щоб вдало підбирати матеріал.

У загальному уроки позакласного читання «мають власну специфіку та принципово відрізняються від уроків класного читання: на цих уроках розв’язуються інші задачі. З одного боку, це відносно вільні уроки, на яких розвиваються читацькі інтереси, світогляд учнів, їхні естетичні смаки та почуття, уявлення та творчість, сприймання художніх образів. З іншого – на цих уроках виконуються визначені програмні вимоги, формуються навички та вміння, необхідні активному читачеві» [19, с. 108].

В організації таких уроків, однозначно, є і певні переваги. Зокрема, набагато ширші можливості у використанні міжпредметних зв’язків, адже, на

уроках літератури, а тим паче на уроках позакласного читання, можна чудово приєднувати зв’язки з образотворчим мистецтвом, музикою, історією, природознавством та іншими галузями. Звісно, можна проводити також і інтегровані уроки. Тобто, ту усе залежатиме від творчого підходу вчителя та потреб учнів.

Після аналізу чинних програм для 5-11 класів з української літератури стає зрозуміло, що існують певні прогалини, до прикладу, недостатня кількість творів певної тематики. Тому, для досягнення триєдиної мети будь-якого уроку та результату вивчення предмета, дуже важливо наповнити тематично програму у потрібному контексті. Відповідно, у цьому аспекті допоміжними є уроки позакласного читання.

Це не просто одна із додаткових форм у організації процесу здобуття освіти, але й у методичній системі викладання української літератури формат, що посідає чільне місце, адже вчителі-словесники на таких уроках можуть вільно дібрати не лише найбільш результативні форми чи методи навчання, а й художні тексти, що мають відповідний зміст і художню цінність.

Тому не дивно, що свого часу уроки позакласного читання активно досліджували вчені О. Куцевол, Б. Степанишин, Н. Волошина, Г. Токмань, Є. Пасічник та інші.

Курс української літератури у школі, а особливо для учнів середнього та старшого шкільного віку, має надзвичайно ґрунтовний вплив на становлення та формування особистості, тому питання організації і проведення уроків позакласного читання залишаються особливо актуальними у будь-який час. Саме в учнів середнього та старшого шкільного віку найчастіше формуються не лише ставлення до довкілля та соціуму, якісь певні пізнавальні зацікавлення, але й стійкі світоглядні позиції, що у подальшому впливають на роль особистості у суспільстві.

Це доводить, що проведення уроків позакласного читання, безперечно, можна вважати не лише цікавими, але надзвичайно важливими завданнями для вчителів-словесників.

Не даремно цей тип уроків виділяють традиційно окремо від усіх інших. Тут, звісно, можна знайти певні переваги, адже таке виокремлення дозволяє вивчати твори певної тематики, рекомендованої навчальною програмою, додатково і більш ґрунтовно. Такий підхід може посприяти не лише поглибленню і популяризації певних жанрів, але поширенню інформації про окремих авторів, твори яких є у обов'язкові програмі, чи письменників, тексти яких тематично можуть збагатити і поглибити знання про основні твори з програми.

Якоюсь мірою уроки позакласного читання вважаються організованим педагогічно процесом, у якому учні готуються читати художні тексти самостійно, враховуючи свої потреби та власні інтереси. Ця форма роботи має вплив на якість читання школярів і розширює знання, вдосконалює вміння та навички, які є найбільш необхідними, щоб розвивати культуру читання. Сприяння мотивації самостійного звернення до книг та розвиток потреби у читанні художнього тексту поза програмними вимогами – ось основне завдання уроків позакласного читання.

Не варто також забувати, що через пандемію та військову інтервенцію росії в Україну, система освіти долає нові виклики, які називаємо подоланням освітніх втрат. Уроки позакласного читання – це саме той інструмент, що допомагає не лише поширити та поглибити знання учнів, але й впоратися з тими прогалинами, які можуть бути у школярів через стрес та зміну форматів навчання у сучасних умовах.

Н. Волошина, думки якої ми вже наводили у дослідженні, завжди наголошувала, що важливо трактувати і сприймати будь-який художній текст як феномен людської душі та глибоко пізнавати його сутність. Також науковця наполягала, що текст потрібно системно аналізувати та іінтерпретувати, не забуваючи про закономірності зв'язку змісту та форми твору.

Щодо тих читацьких якостей, на яких потрібно акцентувати увагу при вихованні та роботі зі старшокласниками, то серед них:

- емоційність;

- розвинена відтворювальна творча уява;
- здатність до співпереживання;
- естетична насолода;
- уміння сприймати твір цілісно як художню єдність.

Н. Волошина висуває думку, що важливим завданням учителів-словесників є підбір художніх творів, що є насиченими поліфонічно та наповненими змістовно, для уроків не лише позакласного читання, але й літератури рідного краю. Такі тексти не лише виховують школярів духовно багатими та освіченими естетично, проте й показують учням зразки естетично досконалих засобів мистецтва [7]. Тож не лише можливість, але й обов'язок кожного вчителя ознайомити своїх учнів з творчістю письменників, що в літературному житті України посідають певне місце і мають визнання.

Програми, що затвердило Міністерство освіти і науки України, для позакласного читання рекомендують виділяти 4 години. Така сама пропозиція відводиться і для уроків літератури рідного краю. Розприділяти ці години вчитель може самостійно, до того ж педагог отримує можливість самостійно дібрати твори для вивчення. Тому і уроки позакласного читання, і уроки літератури рідного краю, які мають трохи схожості, є певним простором для розвитку творчої уяви та розкриття педагогічної майстерності вчителів-словесників [37], [38], [39].

Тому можемо зробити висновки про те, що уроками позакласного читання ми називаємо такий вид самостійного читання, що реалізують учні під безпосереднім керівництвом свого вчителя-словесника, послуговуючись списком рекомендованої літератури та аналізуючи чинні програми з української літератури.

Як зазначає Л. Громик: «Важливою та специфічною особливістю уроків позакласного читання є значно ширші можливості щодо здійснення міжпредметних зв'язків, передусім з історією України, трагічні сторінки якої відтворені в епіці, ліриці та драматургії багатьма письменниками. А це, у свою чергу, дозволяє вчителеві-словеснику проводити інтегровані уроки, завданням

яких є вивченняоднієї теми з погляду різних наук, предметів, у нашому випадку, з погляду історії та літератури» [9].

Серед тих функцій та завдань які реалізують на уроках позакласного читання є:

- керування самостійним читанням школярів;
- надання консультацій та виховання любові не лише до книг, а й загалом до літературного процесу;
- зацікавлення творами, які мають художню цінність;
- виховання вміння орієнтуватись у книжковому потоці;
- заповнення освітніх втрат та розширення знань про літературу певного періоду.

1.2 Формування компетентностей Нової української школи на уроках української літератури

Як вважає О. Сова: «Предмет «Українська література» формує компетентного читача, що має здатність уявляти прочитане, критично мислити, бачити авторське розуміння порушених проблем і знаходити власні смисли, відчувати естетичну насолоду від художнього слова, відкривати загальнолюдські та національні вартості, цінувати надбання української культури і літератури й поважати здобутки інших народів» [32].

Направду, уроки літератури відрізняються від інших предметів своєрідною атмосферою мистецтва, тими естетичними переживаннями та емоційністю, яку відчувають учнів на заняття. Тут передбачено не лише напружену роботу думок та пам’яті, а й процеси, в яких потрібно задіювати душу і серце. Власне, тому вчитель повинен плекати зерно, що посіяне в душі кожного учня, і розуміти наскільки це важливо, щоб воно було наповнене добром, гідністю, честю, справедливістю, чесністю. Дуже важко, але важливо

знайти той дзвіночок для душі, який озветься чимось одухотвореним, близьким та знайомим з самісінького дитинства.

При викладанні української літератури, а уроків позакласного читання зокрема, вчителям рекомендовано акцентувати увагу своїх учнів на спрямуванні творів гуманістичного та національно-патріотичного напрямів. Більше того, висувати ці ідеї як основні у виховному аспекті.

У своїх працях методисти часто звертають увагу на те, яких критеріїв слід притримуватись, щоб підбирати справді якісні твори гідних авторів. Серед таких критеріїв завертаємо увагу на основні: твори, у яких відчувається художня майстерність автора; тексти, які виховують справжніх патріотів свого краю засобами мистецтва слова; твори, які може осилити школяр; доступні у бібліотеці чи на сайтах, щоб з прочитанням не виникало штучно створених проблем.

За допомогою художніх творів вчитель-словесник не лише може, але й повинен ростити та плекати любов у серцях учнів до свого краю, а також патріотизм та повагу. Окрім того, від письменників учні можуть навчитися багато чого важливого, до прикладу, індивідуальності у баченні боротьби добра та зла, краси й потворності у буденному житті.

Сучасна ситуація в нашій країні на чільному місці залишає ті завдання, які пов’язані з духовним національним відродженням, то безперечно, реалізатором такої мети є також і вчитель-філолог. Тож добір текстів – це направду дуже важливо, щоб учні бачили презентацію тісних зв’язків з давнім славним минулим, історією, а також не забували про традиції та звичаї предків, культурний і фольклорний спадок багатьох поколінь.

В суспільстві нашої держави зараз розвиваються та впроваджуються різноманітні інноваційні процеси у різних сферах життя. І не стала винятком у цих процесах освіта. Звісно, що сучасне та розвинене суспільство, молодь потребують нову модель школи, таку, щоб не лише створювала належні умови для самореалізації і розвитку особистостей, а й формувала ті нові покоління, які

навчатимуться упродовж всього життя. І направду це зараз дуже важливо і на часі.

За основу розробки типових освітніх програм, відповідно до статті 11 Закону України «Про повну загальну середню освіту», дотримуються Державного стандарту базової середньої освіти. Базовими документами, у яких є перелік ключових компетентостей, виступають «Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу щодо формування ключових компетентностей освіти упродовж життя» [12].

Державний стандарт виводить окремий перелік, у якому перелічується одинадцять базових компетентностей, яких повинні набути учні. Серед них: вільне володіння державною мовою; вміння спілкуватись рідною та іноземною мовами (навіть, якщо вони різняться з державною); математична компетентність; компетентність у природничій, технічній і технологічній галузях; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна; вміння вчитися упродовж життя; громадянська та соціальна компетентності; культурна компетентність; фінансова грамотність і підприємливість.

Завданням сучасного освітнього закладу вважається формування особистості, яка опісля завершення навчання набула всіх цих компетентностей. А уроки української мови і літератури, зокрема уроки позакласного читання, чудово для такого підходять.

Також у Державному стандарті зазначено ті наскрізні вміння, що для всіх компетентностей є спільними, тобто формуються під час інтегрованих курсів абсолютно на всх предметах. Тобто, незалежно від уроку, учні мають вчитися з розумінням читати; мислити критично і системно; обґрунтовувати власну позицію логічно; висловлювати свою думку грамотно усно та письмово; творчо діяти; вміти розв’язувати проблеми, керувати своїми емоціями конструктивно; оцінювати всі ризики; вміти приймати рішення та нести за них відповідальність; виявляти будь-які ініціативи [12].

У підмозі можуть стати тут тільки ті твори, в яких багаті системи образів, ситуації та колізії, що є нетиповими, важливі та актуальні історичні проблеми, або те, що не вирішилось у сучасному контексті.

Основні дидактичні проблемні питання також з часом трансформують та змінюються. До прикладу, зараз освітяни орієнтуються не лише на запитання «що вчити?», а й на те, «для чого і як учити?». Особистісна орієнтація є саме тим пріоритетом, який державна політика розвитку освіти вважає пріоритетом, на який орієнтується. Освітяни не лише формують якісь загальнолюдські цінності та національні, а й створюють умови, щоб успішно сформувати життєві компетентності школяра.

Будь-які художні тексти для цієї мети варто використовувати в їхній естетико-гуманістичній сутності. До того ж, уроки позакласного читання важливі як засоби розвитку особистості дитини: як інтелектуального, так і ціннісного. Тобто школярам потрібно давати змогу збагачувати свої уявлення та знання про світ довкола, рідний край та авторів своєї держави.

У цьому контексті чудово підходить досліджуваний нами твір – роман А. Левкової «За Перекопом є земля», бо в ньому змальовується важлива історична тематика, а також є зерно для зацікавлення учнів та роздумів, більше інформації про рідний край та етноси.

Дуже важливо, що саме уроки позакласного читання дають можливість вчителю підбирати такі художні тексти, які не лише зацікавлюють здобувачів освіти історією, а й можуть переконати у її важливості, а також у тому, наскільки вагомим є краєзнавство, література, українське слово та Батьківщина у цьому контексті загалом.

Це не лише уроки для здобуття якихось академічних знань, а й формування читацьких смаків, виховання громадянина-патріота України, плекання любові до свого рідного краю, культури та традицій, пращурів. В загальному уроки літератури це шлях учня від малої Батьківщини до Батьківщини загалом. У контексті світової та європейської спільнот важливим

чинником є можливість вчителя на уроках закцентувати увагу на збереженні та продовженні культурно-літературно-історичних українських традицій.

До інших культур може бути відкритою лише та країна, яка знає, зберігає і продовжує свою культуру поколіннями.

Компетентнісний підхід допомагає якоюсь мірою змістити акценти з того, щоб просто накопичувати знання, на здатність послуговуватись ними, використовувати всі уміння і навички практично. У такому контексті вчитель не є просто джерелом інформації, а стає організатором освітнього процесу, допомагає активно і самостійно навчатися та діяти. Тобто, процес навчання закцентований на розвитку та самоосвіті. Важливим є текст А. Левкової «За Перекопом є земля» також і тим, що в ньому багато прислів'їв, назв страв, імен подано кримськотатарською мовою. Це дуже важливо у контексті Нової української школи, адже нове покоління повинно розвивати вміння спілкуватися мовами корінних народів та національних меншин, поважати їх.

Як зазначає О. Сова: «Мовно-літературна компетентність, що формується на уроках української мови і літератури, є важливим чинником створення оптимальних передумов розвитку всебічно освіченої особистості, виховання громадянина – патріота України, а її зміст базується на засадах загальнолюдських і національних цінностей, принципах гуманізму й демократії» [32].

Компетентнісний підхід може стати відповіддю на запитання, про який результат освітнього процесу у суспільстві йдеться для певного учня. Тобто та чи інша компетентність стає шкалою, наскільки освічена та чи інша людина. Тому в будь-яких ситуаціях навчання упродовж життя – це найкращий результат, якого може досягти людина, щоб ніколи не зупиняти свій розвиток, мотивація розвиватися надалі. Учень, який самостійно мислить – це саме той результат, якого повинен прагнути вчитель Нової української школи.

У праці О. Сови «Компетентнісний підхід та його реалізація в навчанні української мови та літератури» зазначає: «На уроках української літератури формується компетентний читач із чіткими орієнтирами критичного мислення,

що через художню літературу долучається до загальнолюдських цінностей культури, усвідомлює важливість читання як чинника особистісного становлення, соціалізації та поведінки» [32]. Цей уривок ілюструє те, наскільки важливими в системі предметів є уроки української літератури.

Загальна середня освіти продовжує реформуватися. Навички та вміння, які здобуває людина, повинні допомагати їй надалі, щоб випускник міг успішно само реалізуватися у професійній сфері, громадській активності та особистому житті. Кожного учня потрібно сприймати перш за все як особистість, майбутнього патріота та громадянина, майбутнього фахівця-інноватора, який зможе реалізувати свої ідеї, продукувати нові та працювати, щоб відбудовувати державу. Такі знання та вміння може мати лише компетентна людина, а отже, так ми розуміємо, для чого працюємо, якою є наша ціль і для чого нам потрібно підбирати нові методи та форми роботи. Вчитель, який має ціль – це мотивований вчитель, а отже результативний та продуктивний.

1.3 Реалізація виховної мети на уроках української літератури

Уроки української літератури мають величезний виховний потенціал, бо сприяють формуванню в учнів багатьох аспектів. У процесі аналізу художніх творів учнів отримують можливість не тільки розвивати свої знання, а й замислюватися над важливими життєвими питаннями, удосконалюючи власні світоглядні орієнтири.

Література допомагає формувати у здобувачів освіти: здатність до емпатії та співчуття, патріотизм і любов до рідної культури, естетичний смак і бачення краси слова.

Реалізація виховної мети на уроках української літератури потребує ретельної підготовки з боку педагога, адже вчитель має врахувати всі особливості своїх учнів і підібрати найбільш відповідні методи та форми роботи, створити найкращі умови для обговорення соціальних і морально-

етичних питань, що закладені у творах. Це робить уроки української літератури не лише джерелом знань, але й потужним засобом формування особистості, яка здатна відповідально робити вибір й активно брати участь у суспільному житті.

Формуванню різних почуттів у учнів вчитель сприяє аналізом мотивів вчинків літературних героїв.

Ситуація в країні та суспільно-політичні умови змушують вчителів переосмислити актуальність виховної мети уроків. Для вчителів-словесників ще більш важливим завданням стало виховання сильної молоді, для якої не чужими є такі почуття як патріотизм, відданість своїй державі та її зміцненню, активна громадянська позиція.

Важливо, що серед компетентностей у вступі до Державного стандарту, найпершою є громадянська: «Громадянська компетентність – це здатність учня активно, відповідально та ефективно реалізовувати права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства» [12].

У дитини, яка навчається у школі, має формуватися відповідний рівень готовності до життя опісля завершення навчання, тобто важливими є ті компетентності, які допоможуть зорієнтуватися у сучасних умовах суспільства, а також дадуть поштовх до самореалізації. Важливо, що уроки української літератури – це такі заняття, що дозволяють не лише давати знання учням, але й розвивати вміння бачити основне, робити правильні висновки та фільтрувати інформацію, використовувати творчість як натхнення для власної реалізації та розвитку вмінь.

Щоб формувати громадянську компетентність, можна навчати школярів визначати ті проблеми, які порушені у творах для вивчення, аналізувати їх самостійно та критично, дібрати факти або ж художні деталі і проаналізувати їх, робити правильні висновки та узагальнювати.

Про патріотичне виховання на уроках та багатогранність цього аспекту тривалий час говорили різні вчені та методисти: Х. Алчевська, С. Русова, І. Огієнко, О. Духнович та інші.

Насправді, уроки української літератури в школі мають мету надихати та спонукати молоде покоління до захоплення рідним краєм, його самобутністю та особливістю, славетним історичним минулим, предками, які боролися за незалежність, а також розвивати вміння цінувати літературну та культурну спадщину, формувати активну громадянську позицію.

Б. Степанишин завжди наголошував, що учню потрібно проймати зміст ідеями відродження нації, а почне осмислювати і зрозуміє він їх лише тоді, коли він почне розуміти і відчувати красу художнього тексту [34].

Багато вчених наголошує, що саме ті загальнолюдські та національні цінності, які відтворюють автори у творах української літератури, можуть формувати духовно багату особистість, яка матиме не лише високі моральні, а й патріотичні якості.

У зміст патріотичного виховання В. Коваль вносить такі психолого-педагогічні аспекти:

- розвиток національної свідомості у вихованців та формування в учнів особистісних рис громадянина України;
- розвиток та вироблення патріотичних почуттів;
- патріотична вихованість, що формується у процесі прочитання й вивчення творів художньої літератури;
- плекання ідей відповідальності за долю і майбутнє Батьківщини та служіння загальнолюдським ідеалам [18, с. 12].

Цікаво, що у своєму дослідженні В. Коваль проводить зріз, за допомогою якого визначає три рівні патріотичного виховання у молоді шкільного віку. Перший тип – низький, тобто учні лиш поверхово розуміють, що таке патріотизм, не можуть проілюструвати це поняття жодним твором або героєм художнього тексту. На другому (середньому) рівні школярі хоч і можуть проаналізувати поняття «патріотизм» та «патріот», але роблять це надто поверхово, під це поняття наводять приклади надто клішовані. Третій рівень – високий і саме школярі, які належать до нього не лише добре розуміють поняття, але й доречно віднаходять приклади до них.

Вчена зазначає: «В основу системи патріотичного виховання на уроках української літератури в старших класах потрібно покласти правдиве слово про свій народ, його споконвічне прагнення вибороти Українську державу» [18, с. 19].

Тобто вчитель повинен свою творчість та зусилля спрямувати на те, що будь-який урок має мати підвищений виховний рівень, адже саме уроки літератури, які розвивають самостійне творче мислення, активізацію пізнавальної діяльності, можуть стати тим осередком патріотичного виховання учнів. Якщо якісно змінити підходи до викладання у школі української літератури, то це точно сприятиме кращому рівню підготовки та виховання учнівської молоді.

Художні твори також можуть посісти важливе місце у процесі формування та виховання школярів, тому на уроках доцільно буде змоделювати ситуації, коли учнівство зможе зрозуміти суспільно-політичний контекст, який автор змальовує у своєму творі.

Про важливість в системі шкільних дисциплін уроків української літератури та цінність художніх текстів, які вивчаються говорить також у своїх працях і Н. Мафтин: «Вивчення української літератури має формувати благородні й високі почуття відданості своєму народові, любові й бережного ставлення до його духовних цінностей, до землі своїх предків, а це й забезпечить повагу до духовних цінностей інших народів, стане основою, міцним підмурівком для гуманістичного світогляду» [26, с. 153]. Тому для вчителя дуже важливо використовувати усі можливі інструменти, щоб учні були зацікавлені у прочитанні творів, розвивали своїм вміння та були свідомими.

Те, як сформується патріотична вихованість на уроках української літератури, перш за все залежить від того, яким буде зміст матеріалу, що викладає вчитель, якою є тематика і проблематика твору, його ідейне багатство.

Звісно, не можна забувати і про важливість методів та форм роботи на уроках літератури, адже формування патріотичної вихованості залежить, безперечно, і від цих аспектів також. Проте, найважливіше, щоб патріотичне виховання учнів було постійним, систематичним і з конкретними цілями.

Ми неодноразово доводимо твердження: «Щоб ефективно досягати результатів, важливо на уроках української літератури не лише «гучно» говорити про патріотизм, але робити ці поняття більш зрозумілими та простими для учнів будь-якого віку» [2].

Надто важливо, щоб вчитель, перед тим, як розпочати підготовку до уроку, конкретно аналізував, який результат повинен отримати він та учнівський колектив, якщо педагогу вдасться чітко розставити свої цілі і пріоритети, то форми та методи роботи, які буду і цікавими і результативними, ста легше дібрати.

Також важливо, що триєдину мету уроку можна досягти зараз лише якщо всі ті теорії, ідеї, думки, які подаються на уроках української літератури, будуть послідовними і систематизованими, обґрунтовані конкретними і переконливими фактами та аргументами, тож на це також вато звертати увагу вчителям-словесникам.

Якісні уроки української літератури – це передумова становлення та розвитку особистостей вищого рівня, нового покоління, яке не повторюватиме помилок минулого та зможе мислити по-іншому.

Також зауважимо, що важливо на уроках української літератури боротися зі стереотипами, пов’язаними із життям та історією українського народу, його моральними, естетичними, духовними, етичними, гуманістичними особливостями та специфікою менталітету. Однозначно, це також впливає на школярів та допомагає сформувати образ «українця» та правильно само ідентифікувати себе без комплексів меншовартості, з якими ми також зараз дуже часто боремося.

Тому, як зазначає В. Коваль, на уроках української літератури потрібно першогочергово: «…через мистецтво слова будити національну свідомість,

протидіяти русифікації та асимілятивним процесам, які зсередини розкладають націю, тощо» [18, с. 19].

1.4 Зміст, завдання та методи уроків позакласного читання

Методисти тривалий період часу міркували про дуже тісні зв'язки між класним та позакласним читанням. Тому є запропоновано конкретні шляхи, як вирішити цю проблему у процесі засвоєння матеріалу з програми.

Перш за все, запропоновано деякими вченими використовувати позакласне читання у різних формах як систематичний елемент різних уроків різних типів (це може бути, до прикладу, оглядове коротке повідомлення, чи п'ятихвилинне читання поезій, яке проводиться традиційно. А також підходять різноманітні групові та індивідуальні завдання, але складені на основі позакласного читання).

Другий спосіб, можливо, трішки важчий у реалізації, бо потребує більше часу та ґрунтовнішої підготовки учнів, проте, якщо належно все зорганізувати, то він може бути більш корисним та результативним. Можна зорганізувати самостійну дослідницьку діяльність на певні теми, які, власне, учні обирають самостійно. Ці дослідження можуть тривати і упродовж навчального року, проте менші за об'ємом можуть мати певний обмежений період реалізації на розгляд вчителя-словесника.

У третьому способі пропонується спланувати систему письмових завдань для учнів за основними темами. Це можуть бути порівняння текстів із обов'язкової програми з творами прочитаними самостійно, огляд або аналіз прочитаного самостійно тексту.

Коли вчитель планує роботу на уроках, йому рекомендовано враховувати наступні моменти:

- Розмаїту тематику;
- Оптимальне співвіднесення творів, що належать до різних жанрів;

- Уроки позакласного читання повинні проводитися у різних формах, а читацька самостійність повинна вдало заохочуватися;
- Навички роботи з книгами повинні розвиватися систематично та послідовно;
- Уміння використовувати елементи аналізу при дослідженні художніх текстів важливо поглиблювати, а у вивченні програмових творів та самостійного позакласного читання створювати зв'язки [13].

Уроки позакласного читання мають шанс стати основою викладання у закладах загальної середньої освіти, оскільки саме вони стають мотивацією та, певною мірою, спонуканням учнів до самостійного знайомства з книгами та авторами.

Різноманітність та новизна завдань, що вчитель пропонує для самостійного опрацювання вдома є передумовою цікавих, ефективних та результативних бесід на уроках позакласного читання. Щоб підвищити результативність, можна оголосити план читацької конференції за місяць. Якщо учні почнуть ставити та розв'язувати проблемні питання, а при цьому послуговуватися та опиратися на певні художні тексти, то це можна вважати дуже хорошим результатом роботи.

Поетапне декодування – це те, за чим потрібно слідкувати і що варто пропонувати школярам при організації розмови за текстом якогось роману. Можна вчити учнів працювати у такому порядку: спочатку висловити усі свої думки та почуття, надалі витлумачувати та інтерпретувати ставлення до героїв і до проблем, що порушуються у творі, самого автора. Цей формат роботи може допомогти старшокласникам займати активну позицію у дискусіях як зі своїми ровесниками, так і з учителем-словесником [24].

Якісна та результативна робота із текстами потребує добору доцільних методів та прийомів роботи. Тому спробуємо розглянути та проаналізувати основні з них, які пропонують вчені.

Як вважає В. Коваль: «Щоб художні твори посіли належне місце у формуванні складників вихованості патріотичних почуттів у старшокласників,

на уроках української літератури необхідно моделювати ситуації, які сприятимуть розумінню школярами суспільно-політичних явищ, змальованих автором у творі; через мистецтво слова будити національну свідомість, протидіяти русифікації та асимілятивним процесам, які зсередини розкладають націю, тощо» [18, с. 20].

Одним із основних методів на заняттях часто є **бесіда,** проте зараз методисти рекомендують не зловживати такими елементами на занятті, щоб учні залишалися активними учасниками уроку. Проте, якщо потрібно виділити основне у прочитаному творі, визначати хронотоп чи послідовність подій, то бесіда може у цьому допомогти. Єдине, варто пам'ятати, що своєрідна особливість цього методу полягає у тому, що на уроках позакласного читання питання розраховуються на більш розгорнуті та самостійні відповіді школярів.

Метод **словникової роботи** є абсолютно не новим, проте доволі ефективним. Ті складні слова, що є важливими для розуміння контексту твору та запам'ятовування потрібно обов'язково опрацьовувати разом з учнівством, щоб твір був і доступним, і зрозумілим. Часто педагоги нехтують цим методом, проте, якщо учень не буде розуміти текст, то немає жодного шансу, що він зможе його правильно інтерпретувати чи проаналізувати.

Переказ прочитаного – це абсолютно не нова форма роботи, та при правильному і доцільному використанні вона сприяє тому, що учні можуть переосмислити сюжет. Окрім того, інтерпретація цього методу може бути абсолютно різноманітною, до прикладу, рольова гра для переказу важливих чи яскравих епізодів у сюжеті.

Метод **виразного читання вголос** часто недооцінюють, але він також є доволі ефективним, бо якщо у вчителя виникає бажання викликати колективне хвилювання учнівства або детальніше зрозуміти емоційну складову якогось тексту, то кращої форми роботи годі й шукати.

В загальному, ми повинні розуміти, що абсолютно кожен урок є творчим продуктом вчителя, який має академічну свободу. І наповнюють цей продукт учні. То важливо, щоб на уроках позакласного читання використовувались

абсолютно різні методи, які можуть допомогти школярам цілісно досліджувати та осмислювати художні твори.

Дуже популярними у сучасній системі освіти стають інтерактивні методи навчання, адже їхньою метою є активізація школярів настільки, щоб жоден з них не залишився без завдання і зворотного зв'язку, тому на уроках української літератури, де важливо задіяти усіх без винятку учнів, такі методи є надзвичайно доцільними, тому спробуємо оглянути їх також.

Мозковий штурм – тобто, опитування думок, де всі відповіді вважаються доцільними і вкладаються у спільний висновок надалі. Тут дуже легко задіяти і почути думку усіх учнів, незалежно від їхньої кількості.

Рольовою грою уже важко когось здивувати, проте, якщо потрібно якісь епізоди опрацювати більш яскраво, унаочнити і, звісно ж, максимально зацікавити школярів, то це чудова нагода задіяти їх до вивчення твору без примусу.

Допомогти учнівству краще обдумати твір можна за допомогою **аналізу історій і ситуацій.** За допомогою цього методу ви можете більш детально розбирати якісь конкретні епізоди, які відіграють важливу роль у творення сюжетної лінії. А також цим методом детальніше можна вивчити і охарактеризувати певних персонажів, особливо складних і багатогранних.

Дебати – метод, який чудово допоможе школярам не лише у вивченні твору, але й у формуванні громадянської компетентності. Учні вчаться висловлювати свої думки аргументовано та підкріплюючи конкретними фактами, а також слухати своїх колег, спілкуватись культурно, навіть коли думки різняться. Ну і, звісно, це хороший метод, що охарактеризувати конфліктні ситуації у творах, або ж категорично різних персонажів.

Метод «рівний-рівному» використовується у школах рідко, він є складнішим і потребує певної підготовки, але якщо все зорганізувати, то результат також може бути дуже потужним. У межах цього методу школярі можуть спробувати себе у ролі вчителя, що може допомогти більш свідомо сприймати матеріал та бути більш зацікавленими у процесі навчання.

Виступ – це вже не новий метод, проте теж може бути цікавим на уроках української літератури. Однозначно, так сприймати теоретичний матеріал цікавіше, ніж під час читання його у підручнику.

Обговорення також не є чимось новим у навчальному процесі. Так можна не лише навчити учнів висловлювати свої думки, а й співпрацювати та комунікувати.

Метод «Запитай в того, хто знає» - це радше те, що використовують на більш точних предметах, проте, за бажанням, вчитель-словесник може дуже цікаво адаптувати його для уроків української літератури.

Продовжує цю цікаву добірку метод для обговорення **«Обмін партнерами»**. Школярі тут працюють парами над певними завданнями, після цього змінюють партнерів і діляться думками з ними.

Цікавим і зрозумілим для виконання є метод **«Кросворд».** Його можна роздати школярам персонально, варіювати за рівнем знань, запропонувати створити або ж заповнювати на дошці. Звісно, цей метод доцільнішим буде для підсумків або повторення теми чи якогось проміжного етапу.

Метод **«Роботи в групах»** – це спосіб допомогти дітям вирішувати будь-які проблеми спільно, до того ж групи можна зробити різнорівневі і завдання теж розробити за різними методами складності.

«Песиміст/оптиміст» – приклад методу, який не лише допомагає освоїти тему, а й розвиває емоційний інтелект школярів, дає розуміння базових понять з психології, допомагає краще співпрацювати та розуміти інших [Додаток Б], [Додаток В].

Інтерактивний метод **«Хто я?»** – спосіб активізувати учнівство та більш предметно дослідити характеристики, помітні і непомітні риси певних образів-персонажів.

Метод опитування думок – простий в організації, зрозумілий та дуже корисний для вчителя, адже можна зрозуміти і те, наскільки учні зрозуміли та прочитали твір, і проаналізувати зріз певних думок про конкретного персонажа, ситуацію чи епізод.

Якщо для педагога освітньо-виховна мета справді є найважливішою та посідає перше місце, то методи роботи – це інструмент, який вчитель-філолог повинен вміти доцільно і якісно підбирати.

У статті Н. Мафтин та І. Антоняк зазначено: «Оскільки у формуванні нового покоління патріотів з'являються нові проблеми, це завдання потребує викладання літератури у тісних зв'язках з краєзнавством, етнопсихологією та етнопедагогікою, соціологією, політологією та іншими дисциплінами» [2].

Висновки до першого розділу

Сучасна літературна система освіти ставить перед собою завдання не лише давати знання, а й виховувати свідомих патріотів своєї держави, майбутніх громадян, які впливатимуть на розвиток країни.

Уроки позакласного читання у цій системі посідають важливе місце, адже дозволяють вчителю-словеснику самостійно добирати твори, орієнтуючись на вподобання та можливості усвідомлення школярів.

Уроки позакласного читання реалізують найрізноманітніші завдання та функції, серед яких:

- Допомога школярам у самостійному читанні;
- Консультування й плекання любові до книг, та й загалом до літературного процесу;
- Пробудження цікавості до текстів, які мають певну художню цінність;
- Розвиток вміння зорієнтуватись у книжковому потоці;
- Надолуження освітніх втрат, розширення світогляду про літературу певних періодів.

Важливо, що в системі освіти продовжуються реформи, тому компетентнісний підхід – це чудова нагода закцентувати увагу учнів на найважливішому: не просто давати їм знання, а розвивати певні вміння й навички, що є необхідністю в сучасному світі.

Саме виховна мета зараз стала важливою для вчителів-словесників, адже художні тексти – це той інструмент, що дозволяє по-іншому осмислити історію, мову, культуру, поведінку людей, їхні почуття та емоції.

Найважливішим для реалізації будь-якого завдання є, звісно ж, методи. На уроках позакласного читання доцільно працювати з методами словникової роботи, переказу прочитаного, виразного читання вголос, а також інтерактивними методами, які сприяють активізації та замученості учнів.

РОЗДІЛ 2
РЕАЛІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ МЕТИ НА УРОКАХ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ РОМАНУ А. ЛЕВКОВОЇ «ЗА ПЕРЕКОПОМ Є ЗЕМЛЯ»

2.1 Кримська тематика в українській літературі та творах шкільної програми

Кримська тематика в українській літературі є багатогранною і водночас болючою. Вона поєднує в собі красу природи, історичну пам’ять і сучасні виклики, дозволяючи українським письменникам висловлювати не лише свої емоції, а й відображати загальнонаціональні переживання. Крим, як частина української ідентичності, продовжує надихати авторів і викликати глибокі роздуми про минуле, сьогодення і майбутнє.

Дуже тривалий період часу Крим у різних письменників української літератури з’являвся як культурно-історичний простір. Відтворюючи його художньо, митці, насправді, мали абсолютно різну естетично-ідейну мету. Зокрема, у період кінця XIX – початку XX століть мала проза наповнилася кримською тематикою більш активно (відтак, це твори Лесі Українки, М. Коцюбинського, А. Чайковського).

Уже на цьому етапі можливо помітити прояви наукового зацікавлення світоустроєм, фольклором, життям кримських татар серед авторів з України. Окрім того, значно розширюється тематично та образно палітра творів.

Ця тенденція не обходить стороною і жанр історичного роману, проте у таких творах, зазвичай, зображається здебільшого Кримське ханство і боротьба українського народу з набігами кримських татар. Ця тематика провідна у З. Тулуб «Людолови», Р. Іваничука «Мальви».

Невід’ємною від Криму є тема зображення кримських татар і ці аспекти глибоко розкриваються у творчості Олеся Гончара, зокрема, в романі «Таврія» автор звертається до теми багатонаціонального Криму, показує складність взаємин між народами на півострові.

В новелістику це топос проникає за радянських часів, проте як туристично-курортна зона, тож здебільшого Крим постає частиною загального простору у прозових текстах М. Хвильового, В. Підмогильного, М. Чернявського, Остапа Вишні, В. Винниченка та інших. Етнічна проблематика посувається соціальною далеко на задній план, а кримські татари радше маргіналізуються, ніж справді відіграють важливу роль в оповіді.

Набуває нових сенсів кримська тематика лише в XXI столітті і до того ж стає дуже актуальною. У сучасній українській літературі Крим часто постає символом втраченої Батьківщини, емоційного болю та боротьби за справедливість. Після анексії Криму цей регіон здобув нове значення в культурному дискурсі. Зокрема, такі письменники як С. Жадан, А. Курков, Н. Сняданко у своїх творах осмислюють долю кримських татар, трагедію депортацій, а також нинішню ситуацію на півострові. Наприклад, у творчості Жадана часто бачимо порушені теми втрати і надії, пов'язаних із Кримом, наголошення на незламності духу українського народу [23].

Зокрема, у 2014 році з'являється український переклад праці британської авторки Л. Хайд. Її роман має назву «Омріяний край», а присвята його долі депортованих кримських татар і тим всім випробуванням, що вони долають, аби повернутись на рідні землі та адаптуватись до нових умов [8].

Неможливо не згадати твір, що вийшов у 2018 році «Сірі бджоли» авторства А. Куркова. Сам письменник назвав його першим, який описує півострів опісля анексії. Автор показує історію двох чоловіків, які вирушають у Крим під час війни на Донбасі. Через подорож півостровом автор зображує Крим як місце, де зустрічаються різні культури, нації та трагедії, що об'єднують і розділяють водночас. Дуже незвичний та оригінальний, проте досить важливий текст вийшов у С. Тараторіної у 2023 році, який отримав назву «Дім солі». Жанр твору – фентезі та антиутопія – чудово допоміг авторці описати окупацію півострова та емоції українців.

У книзі А. Алієва «Кримськотатарський світанок» зображено долі кримських татар, які переживають випробування, але зберігають свою

ідентичність. Ця тема також актуалізується в творах про сучасний спротив кримськотатарського народу проти окупації, які акцентують увагу на ролі культури, мови та релігії у збереженні їхнього духу.

Сучасні письменники часто використовують Крим як символ зустрічі культур і народі. У таких творах, як «Дім для Дома» В. Амеліної, збражено півострів як простір складних, але багатих взаємин між українцями, кримськими татарами, росіянами та іншими народами. У цих творах Крим символізує як багатогранність людських стосунків, так і виклики, які постають перед цими спільнотами в умовах сучасних реалій.

Природа Криму з його горами, морем і степами продовжує надихати сучасних авторів. У прозі та поезії Оксани Забужко кримські пейзажі часто стають тлом для філософських роздумів про місце людини у світі, про пам’ять і час. У таких творах Крим зображено не лише як фізичну територію, а як духовний простір, де переплітаються минуле й сучасність.

Проте, на жаль, все ж дуже мало текстів зараз присвячується Криму. А. Курков справедливо зауважив щодо цього: «Не знаю чому так. Можливо письменники погано знають, що там відбувається» [23].

Тому у цьому контексті стає більш зрозуміло, чому поява роману А. Левкової «За Перекопом є земля» викликає такий резонанс та ажіотаж серед українських читачів, критиків, літературознавців. Авторка – не лише письменниця, вона також є журналісткою, культуртрегеркою та кураторкою дуже багатьох книжкових акцій, конкурсів та проектів, наприклад, один із найвідоміших – це «Кримський інжир». Саме роман «За Перекопом є земля» є найбільш відомим та цікавим у її доробку. Упродовж трьох місяців після видання твору запущено три наклади книги. Окрім того, весь час організовувалися найрізноманітніші презентації та обговорення цього тексту. Його називають чи не першим справді великим романом про Крим критикині та літературознавиці В. Агеєва та Б. Романцова.

Не дарма у наш час інтерес до культури та літератури національних меншин нестримно зростає. Серед багатьох забутих і дуже недооцінених текстів перлиною можна вважати кримськотатарські.

У змісті курсу модельна навчальна програма «Українська література. 7-9 класи для закладів загальної середньої освіти» авторства Т. Яценка, В. Пахаренка, О. Слижук, І. Тригуб передбачає, що 8-9 класи вивчають знакові твори кримськотатарської літератури, які вважають невід'ємною частиною українського літературного процесу [37].

Обумовлення того, що українську та кримськотатарську літературу варто вивчати у єдності та ознайомлюватися з мистецьким контекстом, полягає у тому, що киримли та українці є корінними етносами на території України. Історичні долі цих народів були нерозривними упродовж століть, а культура та література не лише співіснувала, але й взаємодоповнювалася.

У другому семестрі для учнів 8 класу передбачено окремий розділ для вивчення під назвою «Українці та кримські татари», на нього рекомендують виділити 4 години. Також у його межах передбачено оглядову тему «Давня літературу киримли». Для вивчення рекомендується кілька текстів, серед яких «Фонтан сліз у Бахчисарайському палаці», вірш «Скажи-но, душе…» Ашика Омера, а також сучасний твір В. Рутківського «Пастух Рашит».

Учням 9 класу у другому семестрі для вивчення виділяють розділ «Із кримськотатарської літератури», на який теж рекомендується виділяти 4 години для вивчення. Оглядовою тут є тема, присвячена Криму в українській літературі (серед авторів є творчість С. Руданського, Лесі Українки, М. Коцюбинського, А. Кримського та інших).

Також для вивчення програма пропонує твір «Чорні ешелони» авторства Ервіна Умерова.

Звісно, щоб дібрати художні тексти для вивчення у школі, слід звертати увагу на певні критерії, зокрема, відповідність віковим особливостям та специфіці естетичного сприйняття, достатній обсяг інформації та контексту, щоб сформувати у старшокласників загальне поняття про літературний процес.

У 8 класі є рекомендації для вивчення на уроках позакласного читання твору авторства А. Левкової «Ашик Омер». Тож для того, щоб більш повно та ґрунтовно ознайомитися з авторкою та її творчими напрацюваннями, а також поглибити знання учнів про тексти кримської тематики, ми пропонуємо вивчати роман А. Левкової «За Перекопом є земля» з учнями 9 класу на уроках позакласного читання.

2.2 Форми та методи роботи для реалізації виховної мети на уроках позакласного читання

Форми і методи роботи є важливими складовими організації навчального процесу, але їхня сутність і функції різняться. Форми роботи визначають структуру навчального процесу та спосіб взаємодії учасників. Вони вказують, як організовано навчання: індивідуально, у групах або колективно. Методи роботи, своєю чергою, є засобами досягнення навчальних цілей. Вони визначають, яким чином передаються знання, розвиваються навички або формуються компетенції.

Добір форм і методів має велике значення, адже забезпечує ефективність навчання. Вони мають відповідати віковим особливостям учнів, їхнім пізнавальним можливостям і стилям навчання. Відповідність віку й інтересам забезпечує не лише засвоєння матеріалу, а й розвиток мотивації [22].

Різноманітність у підходах сприяє врахуванню індивідуальних особливостей учнів. У класі можуть бути візували, аудіали та кін естетики, тому поєднання різних методів допомагає краще адаптувати навчання до потреб кожного. Крім того, для досягнення конкретних навчальних цілей важливо застосовувати методи, які найбільше відповідають змісту теми. Успіх уроку залежить від того, наскільки гармонійно ці інструменти поєднані в навчальному процесі.

Ми вже повно проаналізували важливість методів та форм роботи, а також, наскільки доцільно потрібно підбирати їх вчителю. У цьому підрозділі спробуємо детально розібрати кожен із методів та пропрацювати ті питання і теми, які можна використовувати на уроках позакласного читання під час вивчення роману А. Левкової «За Перекопом є земля». Перш за все, потрібно пам'ятати, що орієнтуємося ми на учнів 9 класу, тобто всі опрацьовані теми повинні опиратися на їхні особливості вікового сприйняття та світогляду.

Під час **бесіди** можна обговорити з учнями фабулу тексту, оскільки вона також є доволі цікавою. Можна закцентувати увагу на дорослішанні оповідачки та зміні її свідомості. Окрім того, цікавою є назва роману, тож можна запропонувати учням дослідити її та обговорити це.

Словникова робота – це особливо актуальний метод для цього роману, адже назви розділів, різноманітні предмети побуту, топографічні назви, імена, а також деякі прислів'я подані кримськотатарською мовою. Можна розібрати з учнями ці поняття, прочитати переклад та спробувати запам'ятати. Також звернути увагу на назви страв і їхній правопис, адже часто ми ці назви пишемо або ж наголошуємо у вимові не зовсім правильно.

Щоб **переказати прочитане** потрібно читати текст уважно, а також вміти переказати, виділити основне. Тому при вивченні досліджуваного твору можна запропонувати школярам переказати останній підрозділ 12 розділу, де розповідається про вибір університету оповідачкою та аргументовано саме такий вибір. Або ж можна переповісти 3 розділ 3 частини, де розповідається про період Майдану, а також ті перипетії, свідками яких є оповідачка. Тут важливо звертати увагу учнів на суспільно-політичні події, історичне тло та думки суспільства, які наведено у тексті. Також цікавим і знаковим у сюжеті є момент, коли оповідачка виїздить з Криму та прощається з батьками. Його теж варто запропонувати учням для переказу.

Для **виразного читання вголос** учням можна запропонувати їхні найулюбленіші епізоди. Проте, якщо є бажання закцентувати увагу на чомусь конкретному, тоді чудово підійде 4 розділ першої частини, про клас та освіту,

однокласників оповідачки та їхні відносини, що яскраво окреслено суспільно-політичними подіями. Або ж цікавим є 13 розділ 2 частини, який побудований в основному на діалогах зі зрадником з СБУ, якого звуть Валєрчик. Цей розділ може бути цікавим і для виразного читання, і для обговорення.

Спробуємо тепер проаналізувати інтерактивні методи і як їх доцільно використовувати на уроках позакласного читання під час вивчення роману А. Левкової «За Перекопом є земля» [21].

Отже, під час **мозкового штурму** потрібно зібрати думки у класі, щоб вирішити якесь питання. При цьому, пам'ятаємо, що всі відповіді вважаються правильними і враховуються, щоб у підсумку дійти до єдиного рішення якоїсь проблеми. Щоб дослідити твір «За Перекопом є земля» цим методом, можна учням запропонувати такі проблемні питання: «Чому дружба Аліє та оповідачки не завершилась?», «Чи любив батько оповідачку?», «Чому стосунки Влада та головної героїні не складалися?». Проте, щоб все було об'єктивно і вистачило часу з'ясувати відповідь на питання, необхідно час на висловлення школярів чітко регламентувати. Так буде зручніше і зрозуміліше.

Рольова гра може стати для учнів захопливою пригодою у світ книги. Безперечно, твір переплітає у собі мозаїку української історії та кримськотатарських традицій, тому для інсценізації можна навіть використовувати елементи кримськотатарського одягу, щоб школярі краще ознайомилися з ними. Цікаво було б розіграти епізод, де головна героїня поїхала на конкурс у Москву і спілкувалась з іншими дівчатами про суспільно-політичні події. Також можна запропонувати комусь із школярів перевтілитися у роль інтерв'юера, а іншому стати одним із персонажів тексту. До прикладу, Владом, оповідачкою, Аліє, або ж батьками оповідачки. Таким чином вчитель може перевірити прочитання твору учнями, а школярів продемонструвати, як вони сприймають персонажів, що про них думають, як розуміють їхні вчинки та думки.

Аналізувати історії та ситуації потрібно більш ґрунтовно та детально, щоб справді зачепити основні моменти і зробити це результативно. Особливо

актуально обговорювати ті епізоди, де справді є приховані змісти. Зокрема, цікаво і корисно було б поговорити з учнями про момент, коли оповідачка відмовляється дізнаватися, хто вона насправді, оскільки вже сама визначає свою ідентифікацію. Або ж момент прощання з батьками на вокзалі, коли батько, який все життя вважав плач слабкістю, таки пустив скупу сльозу. Ці епізоди дають повне уявлення про деяких персонажів, можуть змінити загальну думку школярів та дати більш чітке уявлення про сюжетні лінії.

Найбільш доцільно використовувати **дебати** для того, щоб навчити школярів не так відповідати, як правильно формулювати та добирати питання у тій чи іншій ситуації. Тут важливо формувати справді цікаві ситуації, наприклад, «Оповідачка є українкою по крові чи по духу?», «Влад та оповідачка врешті були разом чи ні?», «Оповідачка любила чи боялася батька?». Тут також важливо почути усі думки, що виникають у школярів. Учням потрібно культурно дискутувати та аргументувати свої думки конкретними епізодами з життя чи твору.

Цікавим є **метод «рівний-рівному»,** коли вчителем стає той, хто за віковими особливостями, соціальним статусом, способом мислення чи іншою характеристикою є близьким до учнів. Тому тут можна довірити свою роль одному із школярів. Обирати можна за бажанням, або ж запропонувати тому школяру, який найбільше любить цей твір, тематику, проблематику. Так учням може бути цікавіше працювати зі своїм ровесником, у них виявиться більше ідей для роботи, вони можуть почати менше соромитись висловлювати свої думки. Тож матеріал сприйматиметься учнями більш уважно та свідомо, а відволікання від уроку не передбачатиметься. Проте, тут також важливо, щоб учитель не відволікався, а був активним учасником процесу і допомагав усім, підтримував та направляв.

Метод **виступу** цікавий тим, що може бути елементом для пояснення теоретичного матеріалу на уроці. Це дуже цінно, особливо при вивченні твору «За Перекопом є земля», у якому зображено дуже багато історичних та суспільно-політичних подій. Дуже цікавими є спогади про виселення

кримських татар та зображення ставлення до них радянських людей, тому перед прочитанням тексту можна було б запропонувати учням підготувати невеличке повідомлення на тему «Депортація кримських татар у 1944» та виступити з ним на уроці. Або ж можна запропонувати розповісти про «Захоплення Криму у 2014 році», «Конкурс «Кримський інжир» та його цінність для збереження кримськотатарської культури», «Кримську тематику в літературі та культурі», «Цікаві факти про кримських татар». Важливо, щоб виступ був не надто довгий, тематичний, цікавий, може підкріплюватися ілюстративним матеріалом. Також важливо, щоб учні обговорили цю інформацію, з'ясували все, що їм не дуже зрозуміло. Тоді цей метод буде справді результативним.

Обговорення – метод, який вчить знаходити спільну думку, комунікувати. Такий метод може допомогти вчителю почути думку кожного учня, допомогти учнівству проаналізувати ситуацію з різних боків. До прикладу, можна поміркувати про те, хто є більшим патріотом України – Альона чи оповідачка? Або ж запитати в учнів, чому збереглися рецепти та назви кримськотатарських страв, хоча вся культура була практично знищена? Під час обговорення можна дійти до такого висновку, якого раніше не очікував сам, адже мати різні позиції та ідеї – це дуже корисно, коли працюєш над проблемним питанням [15].

Форми та методи роботи є невід'ємними елементами сучасного освітнього процесу, які забезпечують ефективність навчання, розвивають пізнавальну активність учнів і сприяють формуванню ключових компетентностей. Правильний вибір і поєднання цих інструментів дає змогу створити сприятливі умови для засвоєння знань, враховуючи вікові, індивідуальні та психологічні особливості школярів.

Методично продумане поєднання форм і методів навчання допомагає розвивати творчі здібності, критичне мислення, комунікативні навички та мотивацію до пізнання. Інтерактивні й диференційовані підходи дозволяють

зробити навчання динамічним і цікавим, сприяючи залученню всіх учасників освітнього процесу.

2.3 Робота над романом А. Левкової «За Перекопом є земля» на уроках позакласного читання

Ми вже згадували, що пропонуємо роман А. Левкової «За Перекопом є земля» для вивчення у 9 класі. Тому спробуємо деталізувати, як найкраще з ним працювати і на чому справді варто зосередити увагу вчителю словеснику.

На нашу думку, найоптимальнішим для проведення уроку позакласного читання з цим текстом є інтегрований урок-бесіда, проте, звісно, доцільними можуть стати і урок-дослідження, і урок-диспут, і урок-семінар.

Після організаційного моменту варто попрацювати у форматі «слово вчителя» і наголосити, що Крим зображається дуже по-різному в літературі, проте курортно-відпочинкова тематика – це дуже вузьке відображення, адже Крим – це, перш за все, окремий етнічний простір.

Далі було б доцільно дізнатися первинній читацькі враження учнів, тому можна запитати їх:

- Які у вас емоції від прочитання роману А. Левкової «За Перекопом є земля»?
- Який із персонажів ваш улюблений і чому?
- Що найбільше вразило та запам’яталося у тексті?

Це саме те, що допоможе учням осмислити твір у загальному, проаналізувати свої думки і почуття.

На наступному етапі уроку було б доцільно педагогу розповісти хоча б у загальному про кримську тематику в літературі і про твір, який вивчається. Варто наголосити школярам на жанровій своєрідності роману. Можна обговорити з ними цю проблему і попросити їх висловити свої думки.

Далі варто запропонувати учням бесіду, і в цьому форматі обговорити та усвідомити зі школярами ідейно-художній зміст роману. Зробити це можна методом евристичної бесіди, або ж провести бесіду з поставленим проблемним питанням.

Якщо організовувати колективну бесіду, щоб опрацювати проблематику тексту, то варто використати такі запитання:

- Центральною проблемою роману є…
- Як авторка розкриває цю проблему?
- Хто в творі є позитивними, а хто – негативними персонажами?
- Які цінності сповідує кожен персонаж?
- Хто є у тексті найбільшим злом, на вашу думку, і чому?
- Чи нормальні у оповідачки були стосунки у родині? Обґрунтуйте свою думку.
- Які морально-етичні проблеми порушені у творі?
- Як авторка описує проблему зради?
- У яких епізодах найяскравіше зображається проблема самоідентифікації і як вона розв’язується?

Якщо звернутися до тексту твору та коментовано читати окремі, найважливіші епізоди – це буде методично виправдано, адже допоможе звернути увагу на найважливіші моменти.

Також, щоб деталізувати образи-персонажі в уяві школярів та детальніше опрацювати текст, можна запропонувати школярам створити цитатні характеристики героїв та проговорити найяскравіші цитати. Важливо також детально проговорити окупацію Криму і те, як на неї реагують персонажі. Ці моменти також учні можуть підкріплювати цитатами з роману.

Загалом, роман А. Левкової «За Перекопом є земля» порушує дуже важливі теми історії, ідентичності, втрати й повернення, пропонуючи глибокий матеріал для аналізу та обговорення. Урок позакласного читання, присвячений цьому твору, можна організувати так, щоб учні не тільки поглибили розуміння тексту, але й розвинули навички критичного мислення,

аналізу та творчості. Окрім вже запропонованих варіантів завдань, можна також попрацювати з учнями за іншими методами.

1. Учні можуть поділитися на групи (або ж розподілити школярів може вчитель) і обговорити такі теми та терміни, розуміння їх учнями, як пам’ять, ідентичність, депортація кримських татар, зв’язок поколінь та етносів. Згодом кожна група може представити свої думки та аргументи, подискутувати з іншими групами. Це, окрім вивчення твору, розвиває ще й комунікативне мислення [Додаток Г], [Додаток Д].

Дуже корисним буде завдання для учнів: дослідити образ Криму в романі. Важливо розуміти, що це збірний образ, тому важливо звертати увагу на змалювання пейзажів, побуту, культури. Можна навіть пропонувати учням створювати уявний маршрут, використовуючи епізоди з твору для ілюстрування.

Класична вже форма роботи з учнями, проте не менш результативна – це написання есе. До прикладу, можна запропонувати тему «Що для мене означає Батьківщина?» або ж описати події від імені когось із героїв. Це не лише розвиває навички письма, але й емпатію.

Щоб краще осмислити історичний контекст, можна попередньо запропонувати учням створити презентації про ті історичні події, які згадані в романі, про депортацію кримських татар, окупацію та інші.

Дуже гарним завданням є те, яке допомагає учням візуалізувати текст, тобто можна запропонувати створити ілюстрації до улюблених епізодів з роману. Або ж можна запропонувати дискусію на тему: «Що означає втратити Батьківщину і як це впливає на особистість?».

Корисно для учнів буде пошукати певні аналогії між подіями роману та сучасністю, або ж порівняти текст з іншими літературними творами схожої тематики і проблематики.

Варто також уважно продумати, яке домашнє завдання дати учням, щоб воно було для них корисним і справді мотивувало досліджувати художній текст детальніше.

Серед варіантів, які, на нашу думку, будуть доцільними є:

- Написання есе. Тут можна запропонувати тему «Що для мене означає рідна земля?», «Як зберегти зв'язок із Батьківщиною?». Це те, що допоможе учням осмислити також свою ідентичність та почуття патріотизму.
- Створення цитатника. Це цікавий проект, який можна по-різному організовувати. Можна попросити школярів підготувати 5-10 цитат, які, на їхню думку, найкраще розкривають проблематику тексту.
- Дослідження історичного контексту. Тобто, школярі можуть готувати коротке дослідження певної історичної теми, що згадується в романі (наприклад, депортація кримських татар, події в Криму під час Другої світової війни). До того ж, готувати її учні можуть у форматі постера, інформаційної карти або ж презентації.
- Літературний аналіз персонажа. Школярі можуть написати характеристику одного з персонажів роману, звернувши увагу на його внутрішній світ, поведінку, стосунки та конфлікти з іншими персонажами.
- Творча робота. Можна продумати найбільш доцільну тему або ж дати на вибір. Найкраще тут підійдуть теми: «Лист героя до Криму як до «живого» образу», «Вірш, присвячений Батьківщині або мотиву повернення додому», «Малюнок або комікс, що ілюструє один із ключових епізодів роману».
- Порівняння з іншими творами. Учням потрібно проаналізувати паралелі між романом «За Перекопом є земля» і будь-яким іншим твором, у якому порушуються теми історії, втрати батьківщини чи пошуків ідентичності. Це може бути твір Тараса Шевченка, Ліни Костенко або сучасних українських авторів.
- Рефлексія про значення Перекопу в романі. Потрібно написати або ж підготувати усне роздумування на тему: «Що символізує Перекоп у

романі?». Учням потрібно і проаналізувати назву роману, і історичний, географічний та філософський виміри цього образу.

- Створення рецензії. Це чудове практичне завдання, яке полягає у тому, що учням потрібно підготувати власну рецензію на роман, зазначивши, що найбільше вразило, які теми є актуальними на сьогодні та як текст вплинув на власні роздуми школярів.

Всі ці завдання спрямовані на розвиток критичного мислення, творчих здібностей і глибшого розуміння роману. Вони допоможуть учням не лише краще осмислити текст, а й інтегрувати його ідеї у власний життєвий досвід.

2.4 Персонажний світ роману «За Перекопом є земля»: опозиція «свій – чужий»

Однозначно визначити жанр роману А. Левкової «За Перекопом є земля» доволі важко, тож є потреба у певних наукових пошуках, до того ж уже існує чимало версії.

До прикладу, Р. Семків вносить свої пропозиції назвати це роман або «інтелектуальним», або «історичним», або «етнографічним». Натомість, К. Подоляк вважає, що «художній протокол» - це більш доцільне визначення. Незвичні та доволі цікаві терміни для літератури провонують А. Алієва та Б. Романцова – вони називають цей твір «путівником по Криму» та «романом дорослішання». Останній з них аргументується тим, що саме те, які стосунки головна героїня має з батьками та як зростає, зокрема й роль цих деталей у сюжеті.

Авторка сама ж називає жанр свого твору «кримський роман». Це можна сприймати, як певну гру слів, бо різноманітні курортно-санаторні кліше є для глядачів тут лише якоюсь примарною алюзією. Сам текст значно глибший, як і зображення півострова у ньому [8].

Оповідачка цього роману – мешканка Бахчисараю. З ранніх літ, звісно ж, біля неї є кримські татари, і також їхня культура, мова. Саме вони стають об’єктами її пізнання та цікавості.

Навіть вже у вузькому колі родини оповідачки можемо прослідкувати формування наскрізної опозиції «свій-чужий» у художньому тексті. Травми дитинства героїні – це також наслідок певного розколу, адже батько оповідачки вважав нормальним бити доньку і вважав це нормальним методом виховання. Ще більш травматичне та важке, таке, що внутрішньо дистанціює головну героїню, є минуле діда головної героїні, що пов’язане з його службою в НКВД. Проте, зять, тобто батько оповідачки, дуже пишається своїм тестем і його біографією, хоча оповідачка не розділяє його емоції та погляди.

Стосунки з батьками – це, звісно, не єдина чи основна з сюжетних ліній, проте їх можна вважати тією ниточкою, що наскрізно проходить через весь твір, а отже й відіграє одну з найважливіших ролей у внутрішньому зростанні та змінах головної героїні.

Образ **матері** є надзвичайно яскравим. Його змальовано набагато ближчим до оповідачки, ніж образ батька. Мати завжди підтримувала дівчину, але цілковито не розуміла потреби дочки. Дуже велика кількість людей в Криму так само, як і мати оповідачки, неприязно ставилися до кримських татар, тому: «Трапилось те, що мама застала мене за колективним слуханням кримськотатарського фольклору. Після цього мої візити до Меметових припинились на дев’ять років» [25, с. 16].

Мати також виступає певним містком у спілкуванні між батьком та оповідачкою: «У перші роки життя я засвоїла: якщо треба спілкуватися з татом, краще робити це через маму» [25, с. 19].

Незважаючи на те, що мама ніколи не самоідентифікувала себе українкою, проте вже в свідомому віці у момент, коли півострів було окуповано, жінка починає розуміти, що її доньці краще поїхати з Криму, бо оповідачка точно не зможе асимілюватися. Тому, звісно, мати надсилає доньці

повідомлення з текстом: «Доцю, ми розуміємо, тобі треба буде поїхати. А ми? А ми що – ми русскіє люди, пристосуємось» [25, с. 326].

На формування свідомості оповідачки ще яскравіше вплинув батько. Деякі образи та дитячі травми дуже наскрізно проглядаються, адже навіть після багатьох років оповідачка наважується спитати свою матір: «Мамо, я ніяк не можу збагнути. Чому тато, який так дружив з дідусем і старався його наслідувати, вважав за можливе бити свою маленьку доньку за непослух? Тебе ж дідусь ніколи не бив, значить, вважав це неприпустимим? Невже вони ніколи про це не говорили?» [25, с. 351].

Стосунки зятя і тестя (тобто, батька та діда головної героїні) зображено, справді, дуже тісними та дружніми. Навіть оповідачка згадує про них: «Тато міцно дружив з дідусем, своїм тестем, - у ранньому дитинстві я думала, що бабуся – це мамина мама, а дідусь – татів тато» [25, с. 18].

Дівчинка не лише не розуміла тата, але й боялася у дитинстві: «Тримай спину рівно, - серед тиші казав мені тато, і я здригнулася від його раптового голосу» [25, с. 18].

Дещо з того, що говорив тато, було для героїні надзвичайно болючим, адже потім вона згадувала це впродовж всього життя, зокрема, був епізод під час кримськотатарського традиційного весілля Аліє: «Як поводився б тато, коли б ми вклонялись батькам, просячи благословення? Майбутня свекруха плакала б від зворушення, моя мама теж би не стрималась. Чи думав би тато, що як людина плаче – то жаліє саму себе?» [25, с. 363].

На жаль, дуже часто на нас і наше ставлення до інших впливає саме система виховання, в якій ми зростаємо. Тож те радянське виховання, у якому сформовані батьки оповідачки, перетворювало людей на роботів без жодних почуттів. Саме ця система засуджує емоції, співпереживання, сльози, і саме через це люди не вміють проявляти свої почуття, бо це вважається ганебним. Батько оповідачки є яскравим прикладом таких людей і це дуже добре ілюструє епізод, коли оповідачка наважилась виїхати з окупованого півострову: «Уперше в житті. Уперше в житті я побачила, як тато витирав сльози. Добре, що батьки є

одне в одного» [25, с. 378]. Ці сльози, звісно, трактуємо як батьківську любов, про чоловік так і не зміг проявити її якось по-іншому впродовж такого тривалого періоду часу. І лише гіркі обставини привели його до подолання страху проявити емоції.

Оповідачка зображена дуже самостійною, бо незважаючи на обставини та родину, вона формується та переосмислює все з холодним розумом. З раннього дитинства дівчинка росте активною, бере участь у різноманітних конкурсах, олімпіадах, цитує російських авторів та читає класику, проте, якщо Україну чи кримськотатарський народ осміюють, мислення оповідачки стає тверезим і холодним. Є епізод під час подорожі на конкурс в Москву, коли героїня спілкується з іншими конкурсантками: «Кримські татари вам не дошкуляють?» У сонячне сплетіння вдаряє хвиля, я, вдаючи спокійну, відказую: «Та ні, а як би вони могли дошкуляти?». «Ми дуже хвилюємося, щоб Крим через них не забрала Туреччина» [25, с. 41]. Саме від цих людей лунають питання про те, чи не нав'язують в Криму українську мову, з приміткою, що від цього має захистити автономія.

У формуванні особистісної ідентифікації героїні найбільш турбулентним та яскравим періодом є дуже хисткий період утвердження в Криму української державності. Тоді слава предка побудована на злочинах стає ще болючішою та зрозумілішою для оповідачки.

Під час окупації на героїню тисне все, навіть найменші дрібниці, до того ж надзвичайно сильно: «А ще, слово *русскій* на тисячах кримських вивісок і парканів, на всіх радіо- й телятоčках… стало ясно, що треба їхати, коли я зловила себе на тому, що забуваю смак нормального молока. Зручність купівлі квитків онлайн. Вільні, без озирань, розмови на вулицях і в кафе. Я зловила себе на тому, що в мені поселились ненависть і зверхність – до тих, хто думає інакше, ніж я. В мені теж піднімалося на поверхню зло» [25, с. 346].

Авторка також використовує дуже цікавий прийом у становленні головної героїні та сюжетній ліній. Це додає тексту ще більше змістів. Упродовж всього твору оповідачка залишається безіменною. Ми знаємо на ім'я

абсолютно всіх персонажів, окрім головної героїні. Ім'я для читачів з'являється тільки на останніх сторінках, коли героїня повністю розуміє само ідентифікацію та розуміє, ким вона хоче бути: «Коли почнеться повномасштабна війна, Оксана, мешканка західноукраїнського міста, буде приймати у себе біженців, волонтерити на вокзалі, працюватиме фіксеркою іноземних видань» [25, с. 384].

Ті зміни у суспільно-політичному житті півострову розкривається для читача через призму життя, думок, поглядів головної героїні, діалогів.

Мовне питання також дуже яскраво порушено в романі, бо роздуми оповідачки часто приводять до думки, що на людину, її психіку, поведінку впливає те, якою мовою вони спілкуються: «Іще дитиною я збагнула, що кожна мова дарує мені іншу мене. Кримськотатарська – емоційну й допитливу, англійська – впевнену й переконливу; українська – уважну до нюансів та вдумливу. А російська? Якою є я у своїй рідній, або – тепер назвімо це так – першій мові?.. у російській мене опановує вічний сумнів, вічне вагання, тоска й меланхолія…» [25, с. 379].

Образ **Влада** відіграє важливу роль у розкритті загальної ідеї твору, бо його стосунки з оповідачкою – це не тільки історія особистісної взаємодії, а й відображення значно глибших культурних та ідейних конфліктів, які перетинаються в сучасній Україні.

Влад – молодий чоловік із сильним прагненням знайти себе в складних соціальних і політичних реаліях. Він цікавиться історією, любить культуру, а також задумується про місце Криму для України, що стає спільною темою для його розмов з оповідачкою. Проте, його характер ми можемо описати дещо суперечливим. Влад одночасно є раціональним та емоційним, дуже багато розмірковує, та не завжди його дії відповідають тим принципам, які він декларує.

Можна помітити, що взаємини Влада з оповідачкою будуються на спільних інтелектуальних інтересах, обговореннях культури, історії, певних особистих переживань, пов'язаних із Кримом. Їхні стосунки можна

характеризувати як близькі, але позбавлені певної гармонії. Влад залишається холодним і дещо чужим, як це було в той час з Україною та Кримом. Хоча Влад і здається оповідачці надійною людиною, що розуміє її хвилювання, але їхні відмінні світосприйняття та реакції на події іноді створюють певну дистанцію. Під час приїзду Влада до Криму та екскурсії у них виникає дуже багато суперечностей, тому Влад підсумовує: «Просто Росія – імперія національного вирівнювання. Це сказав не я, а американський дослідник, Тері Мартін. І Росія ненавидить розмаїття. Все має бути однаковим. А Україна натомість – країна національного пофігізму. Їй пофіг навіть до потреб титульної нації, не те що ще когось. Тому в Україні кожен може робити що хоче, а по-справжньому чогось хоче тільки Росія – тож вона приходить і спонукає всіх робити те, що вона хоче» [25, с. 112].

Влад певною мірою допомагає оповідачці подивитися на проблеми Криму та особисті життєві труднощі з зовсім іншого ракурсу. Проте, якісь його постійні внутрішні сумніви та непослідовність у вчинках викликають в оповідачки сумніви щодо його справжньої мотивації. Він, як і велика кількість людей на материковій Україні, сприймає Крим як курортну зону: «У перші Владові приїзди з'ясувалося, що Крим для нього – не земля, а море, гори й пісок. Він, здається, не підозрював, що тут є: парламент, уряд, університети, якісь газети й телеканали, якісь іще народності, інші мови, людські історії та вир життя. Він думав, що Крим – це пляжі між горами й морем, і росіяни, точніш, радянці, що обслуговують відпочивальників. Приїхавши до мене вперше, він загалом тут був уперше» [25, с. 106].

Образ Влада дуже символічний, адже він уособлює частину молодого покоління українців, що хочуть знайти своє місце в історії, через цей образ авторка зображає певні прагнення знайти відповіді на питання само ідентифікації, відповідальності. Його стосунки з оповідачкою символізують певні намагання наводити діалог між людьми з різними світоглядами та досвідом. В якійсь мірі Влад стає дзеркалом, у якому оповідачка та читач не лише бачать окремого персонажа, а й сучасні національні та соціальні реалії.

Образ **Аліє** в романі є символом збереження культурної ідентичності та важливим елементом у розкритті теми Криму як духовної та історичної частинки України. Загалом особистість цього персонажа, стосунки з родиною, взаємодія з оповідачкою – це втілення тих цінностей, що є для кримськотатарського народу ключовими.

Хоча Аліє і сучасна молода дівчина, проте прив'язана до свого коріння. Це проявляється у ставленні до родини, мови, поведінці. Загалом, її образ передає силу, відданість та витривалість, принциповість, любов до своєї культури.

Стосунки Аліє з батьками репрезентують те, як дбайливо кримські татари передають через покоління свої цінності. Для цього персонажа родина – це основа її ідентичності та моральна опора. Водночас, якоюсь мірою вона відчуває тягар відповідальності за збереження тих цінностей, що створює часом внутрішні конфлікти між бажаннями бути адаптованою до сучасного світу і потребою залишитися вірною своїй культурі: «Чи можна було зараз переказати Владові, що в той час, коли я читала Пєлєвіна чи Андруховича, моя Аліє зубрила кримськотатарський фольклор – їм задавали по 50 прислів'їв і приказок на кожну пару» [25, с. 111].

Взаємодія Аліє з оповідачкою є однією з центральних сюжетних ліній у романі. Їхні стосунки можна охарактеризувати як дружні, але також і пізнавальні. Саме через Аліє оповідачка знайомиться з кримськотатарською культурою, історією та традиціями. Часто саме Аліє є в якійсь мірі провідником у світ, що є новим і незнайомим для оповідачки. У їхніх стосунках є простір для взаємного зростання, адже Аліє часто пояснює оповідачці ті аспекти своєї культури, які залишаються часом поза увагою, а оповідачка намагається допомогти подрузі побачити певні універсальні аспекти людських переживань.

Аліє втілює ідею незламності та збереження національної ідентичності. Через її історію авторка показує складнощі, з якими часто зіштовхуються представники кримських татар через свою боротьбу за право бути почутими.

Також образ Аліє підкреслює важливість дружби і взаєморозуміння між різними культурами, що є основою подолання розбіжностей та стереотипів.

Сюжетна лінія, яка оповідає про родинні зв'язки головної героїні, дуже цікава і також нетипова. Вона наче зіштовхує дівчину з різноманітними сексотами, шовіністами та агентами ФСБ, що працюють під прикриттям у Службі безпеки України. Приводом для цих зустрічей є таємниця походження оповідачки. Упродовж твору читач стовідсотково вважає дівчину етнічною росіянкою, але у розв'язці в нас з'являється надія на ймовірність українського походження дівчини. Агенти висувають дуже заманливі пропозиції, адже знають, що походження оповідачки – її слабке місце. Прохання полягає у тому, щоб зрадити Україну в обмін на цінну інформацію. Досить показовим є те, що героїня вже тоді робить однозначний вибір, адже ідентифікує себе українкою, незважаючи на кров, що тече в її жилах. Це той яскравий приклад, який ілюструє самостійне конструювання ідентичності та вплив цього вибору на все подальше життя.

Саме ті конфлікти, у яких героїня знаходить істину, стають допоміжними на тому нелегкому шляху, що описує його А. Левкова: маршрут до себе від чужого через іншого. Рятівною моделлю для героїні, яка веде її до власного імені, стає кримськотатарська культура і те її забуття.

Символічною є також назва роману, оскільки у Криму часто використовували приказку: «За Перекопом землі немає». Бачимо певну алюзію та авторську інтерпретацію. Перекоп – це географічна локація, яка є ключовою у зв'язку між материковою Україною та півостровом. Перекопський перешийок є певними «воротами» до Криму. Тому назва роману підкреслює, що за межами цієї локації є не просто земля, а особливий світ із власною історією, культурою та долею. Окрім того, назва підкреслю також для мешканців півострову, що вони є частинкою України і за Перекопом є цілий світ, який вважає Крим своєю частинкою.

Слово «земля» у назві резонує з архетипом коріння, приналежності до якогось певного місця. Воно символізує рідну землю, що живить людину, її

культуру, мову та історію. Тож разом з цим назва натякає на те, що Крим є невід'ємною частиною України попри всі загрози для цього зв'язку.

Висновки до другого розділу

Кримська тематика в українській літературі є дуже багатогранною та болючою.

Хоча півострів фігурує у нашій літературі ще у період кінця XIX – початку XX століть, активно з'являється у сучасних текстах, проте цього все рівно недостатньо, адже у більшості ми бачимо просто курортно-відпочинкову зону без жодного осмислення та глибини.

Однозначно, після аналізу програм, бачимо що у школі все ж звертають увагу на кримськотатарську народність та літературу, адже діти вивчають як народні тексти, так і ті, що пов'язані з кримською тематикою.

Саме тому ми пропонуємо у цьому контексті вивчення роману А. Левкової «За Перекопом є земля» на уроках позакласного читання.

Опираючись на конкретні методи ми аналізуємо ті способи, якими найкраще донести до учнів інформацію, з якими вчителю-словеснику урок буде організовувати легше і результативніше.

Підсумовуючи усі ті завдання та методи, які ми пропонуємо, можна підсумувати, що школярам важливо працювати у контексті, розуміти історичне та суспільно-політичне тло подій, тверезо спиратися на факти та критично мислити, а також не забувати про емпатію та власні враження.

Власне, запитання та завдання повинні бути не просто фактичними, а проблемними, щоб усі учні могли поміркувати, проявити свої емоції, висловити думки та поділитися досвідом.

При аналізі тексту важливо закцентувати увагу учнів на образах-персонажах, які, власне, дуже яскраво змальовані, а їхні взаємовідносини допомагають зрозуміти контекст усього, що описується.

Ті конфлікти, в яких героїня знаходить істину, стають допоміжними на дуже нелегкому шляху, який описує його А. Левкова. Адже, пізнаючи кримськотатарську культуру героїня знаходить власну ідентифікацію.

ВИСНОВКИ

В наш час уроки української літератури у закладах загальної середньої освіти є інструментом вирішення найбільш різноманітних гуманітарних проблем, пов’язаних із духовним зростанням, патріотичним вихованням школяра, його розвитком та місцем у громадському житті.

Серед цих уроків особливе місце посідають уроки позакласного читання, адже вони є, в якійсь мірі, самостійним навчанням здобувачів освіти, яке керується вчителем-словесником і здійснюється на основі списку рекомендованої літератури. Саме цей тип уроку допомагає вчителю максимально проявити свій творчий та дидактичний талант, а також зробити навчальний процес максимально дитиноцентричним.

Програми, затверджені Міністерством освіти і науки України, дозволяють виділяти на позакласне читання 4 години, до того ж вчитель керує ними самостійно і добирає твори для вивчення також.

У Новій українській школі до процесу навчання здійснюється компетентнісний підхід, що власне допомагає виховати людину, яка не просто матиме певні знання, але й знатиме, як ними скористатися у сучасному світі, вмітиме виокремити важливе, критично мислити, навчатися упродовж всього життя. Власне, уроки літератури чудово підходять для реалізації такої мети.

Тож вчителю варто спрямовувати свої зусилля на підвищений виховний рівень кожного уроку, бо саме на уроках літератури розвивається самостійне творче мислення, активується пізнавальна діяльність. Уроки також стають осередком патріотичного виховання учнів. Якісна зміна підходу до викладання літератури в школі посприяє кращому рівню підготовки виховання покоління учнівської молоді.

Уроки позакласного читання можуть стати основою для викладання літератури у ЗЗСО, адже саме вони, певною мірою, стають мотивацією для учнів самостійно знайомитись з новими книгами та авторами.

Ми пропонуємо для використання на уроках позакласного читання найрізноманітніші методи, серед яких:

- Бесіда;
- Словникова робота;
- Переказ уривків прочитаного;
- Виразне читання вголос;
- Словникова робота;
- Рольова гра;
- Аналіз історій та ситуацій;
- Дебати;
- Метод «рівний-рівному»;
- Виступ;
- Обговорення.

Методи та форми роботи є невід'ємною частиною освітнього процесу сучасності, які роблять навчання ефективним, а також сприяють розвитку пізнавальної активності учнів і сприяють формуванню ключових компетентностей, які декларує Нова українська школа. Якщо правильно обирати і поєднувати ці інструменти, врахувавши вікові, індивідуальні та психологічні особливості школярів, з'являються сприятливі умови для засвоєння нових знань.

Уже тривалий час Крим у різних письменників української літератури з'являється у ролі культурно-історичного топосу, але митці, які відтворювали його художній простір, мали різну естетично-ідейну мету.

Лише в XXI столітті кримська тематика набуває нових змістів і стає значно актуальнішою. Хоча справді цінних художніх текстів про Крим знайти дуже важко.

Модельна навчальна програма «Українська література. 7-9 класи для закладів загальної середньої освіти» авторства Т. Яценка, В. Пахаренка, О. Слижук, І. Тригуб передбачає для 8-9 класів вивчення знакових творів кримськотатарської літератури, яку прийнято вважати невід'ємною частиною літературного процесу в Україні.

Учні 8 класу на уроках позакласного читання, за рекомендаціями програми, мають вивчати твір Анастасії Левкової «Ашик Омер». Тож для повнішого та глибшого знайомства з цією авторкою та її творчістю, а також детальнішого ознайомлення школярів з художніми текстами кримської тематики, ми пропонуємо вивчати роман А. Левкової «За Перекопом є Земля» у 9 класі на уроках позакласного читання.

Крим у досліджуваному творі постає не лише фізичною територією, а й уособленням багатошарової ідентичності, втрати та надії. Фраза «є земля» у назві акцентує увагу на існуванні цього простору, його важливості та присутності в колективній свідомості, незважаючи на політичні та історичні перипетії.

Цікавим є прийом, який використовує А. Левкова, щоб показати, як головна героїня проходить маршрут від «чужого» через «іншого» до «себе». Авторка упродовж всього роману не називає імені головної героїні. Ми дізнаємося про нього лише на останніх сторінках, коли оповідачка віднаходить свою ідентифікацію. Тією рятівною моделлю оповідачки, яка приводить її до власного імені, є кримськотатарська культура, мова, традиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антоняк І. В. Вивчення роману А.Левкової «За Перекопом є земля» на уроках позакласного читання. Актуальні питання розвитку науки та освіти: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів. 2024. С. 227–229.
2. Антоняк І., Мафтин Н. Виховна функція уроків української літератури. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 11.
3. Байдак Н. Особливості аналізу художніх творів на уроках літератури (на матеріалі педагогічної спадщини М. Сухомлинського). *Наукові записки*. № 123. С. 34–38. URL: https://doi.org/file:///C:/Users/Vivobook/Downloads/Nz_p_2013_123(2)__11.pdf (дата звернення: 11.09.2024).
4. Білавич Г. Література рідного краю в системі виховання духовних цінностей молодшого школяра : *Наукове фахове видання з педагогічних наук "Гірська школа Українських Карпат", №17.* 2017. С. 58–62.
5. Білик Н., Браїлко І. Висвітлення кримськотатарсько-українських літературних зв’язків на сторінках інтернет видання «Кримська світлиця». *Рідний край*. 2020. № 1-2. С. 87–91.
6. Білоус П. Вступ до літературознавства, Київ : Академія, 2011. 336 с.
7. Волошина Н. Уроки позакласного читання. *Українська мова і література в школі*. 1983. № 2. С. 17–22.
8. Вусик Г. Свій/чужий у просторі кримського роману Анастасії Левкової "За Перекопом є земля". *Літати небом. Жити на Землі. Геопоетичні стратегії сучасних літературознавчих досліджень*. 2023. С. 69–73. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/31576/1/Zb_konf_Tend_persp_vuvch_2023.pdf#page=210
9. Громик Л. Робота над повістю Євгена Гуцала "Голодомор" на уроках позакласного читання. С. 389–391.

URL: https://doi.org/file:///C:/Users/Vivobook/Downloads/Npkpnu_fil_2012_31_112.pdf (дата звернення: 30.10.2024).

10. Гузь О. Орієнтовне поурочне планування уроків світової літератури. 10 клас. Академічний рівень. *Зарубіжна література в школах України*. 2010. № 10. С. 14–26.
11. Деремедведь О. Жанрові особливості англійської жіночої літератури мандрів кінця XVIII – першої половини XIX століття (на матеріалі творів про Крим) : автореф. кандидатська дисертація. Сімферополь, 2008. 220 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2008/08dommtk.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 05.11.2024).
12. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020. *Урядовий портал*. 2020.
13. Жила С. Уроки позакласного читання в системі літературної освіти старшокласників (за романом Мирослава Дочинця "Горянин. Води Господніх русел"). *Українська література в загальноосвітній школі*. 2014. № 7-8. С. 48–53. URL: https://doi.org/file:///C:/Users/Vivobook/Downloads/Ulvzsh_2014_7-8_13%20(1).pdf (дата звернення: 12.09.2024).
14. Збірник матеріалів ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми професійної підготовки педагогів: національний та євроінтеграційний вимір». Чернівці. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. 2024. 254 с.
15. 20 інтерактивних методів навчання. *Освіта Нова*. URL: https://osvitanova.com.ua/posts/3286-20-interaktyvnykh-metodiv-navchannia (дата звернення: 01.11.2024).
16. Каптан Ю. Формування громадянської компетентності старшокласників на уроках математики в 5-6 класах. *Конструювання компетентнісно орієнтованого змісту повної загальної середньої освіти* : зб. матеріалів

науково-метод. семінарів і науковопракт. конф., організ. і провед. у 2023/2024 н. р. за участі від. інновацій та стратегій розвитку освіти Ін-ту педагогіки НАПН України, м. Київ, 29 черв. 2023 р. Київ, 2024. С. 112–114.URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/TEZY_VIDDIL_ZBIRNYK_2024.pdf#page=116 (дата звернення: 16.10.2024).

17. Кацедан О. Формування громадянської компетентності старшокласників на уроках української літератури. *Конструювання компетентнісно орієнтованого змісту повної загальної середньої освіти* : зб. матеріалів науково-метод. семінарів і науковопракт. конф., організ. і провед. у 2023/2024 н. р. за участі від. інновацій та стратегій розвитку освіти Ін-ту педагогіки НАПН України, м. Київ, 28 черв. 2023 р. Київ, 2024. С. 115–120. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/TEZY_VIDDIL_ZBIRNYK_2024.pdf#page=116 (дата звернення: 16.10.2024).
18. Коваль В. Патріотичне виховання учнів у процесі вивчення української літератури в старших класах загальноосвітньої школи : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1999. 172 с.
19. Кот Т. Система та структура уроків позакласного читання в середній школі. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2009. XLVII. С. 106–110.
URL: https://ddpu.edu.ua/images/naukvid/gnvp/gnvp_47.pdf#page=106 (дата звернення: 15.08.2024).
20. Книгарня «Є». Великий кримський роман: презентація книги «За Перекопом є земля», 2023. YouTube. URL: http://surl.li/jwcfo.
21. Комар О. Інтерактивні методи навчання в сучасній дидактиці. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/374/1/interaktuvni_metodu.pdf (дата звернення: 27.09.2024).
22. Котлярчук Г. Уроки позакласного читання з української літератури як необхідна складова методики виховання в учнів основної і старшої школи

дбайливого ставлення до природи. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*. 2017. Т. 5. С. 129–132. URL: https://lib.iitta.gov.ua/708034/3/Сучасний%20виховний%20процес%20ред-2.pdf#page=129.

23. Курков А. «Донбасу зараз у книжках багато, а Криму немає»: інтерв'ю [спілкувався] Дем'яненко Я. Lifestyle 24. URL: http://surl.li/jwbyd/
24. Куцевол О. Позакласне читання як творча діяльність учнів. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях ліцеях та колегіумах*. 2008. № 3. С. 70–82.
25. Левкова А. За Перекопом є земля. Кримський роман. Київ: Лабораторія, 2023. 392 с.
26. Мафтин Н. Методичні аспекти національно-патріотичного виховання на уроках української літератури. Збірник матеріалів ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми професійної підготовки педагогів: національний та євроінтеграційний вимір». Чернівці. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. 2024. С. 153
27. Миринюк Н. Погляди В.О. Сухомлинського щодо інтеграції краси і слова на уроках літератури. *Педагогічний дискурс*. 2011. № 10. С. 335–338. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/peddysk_2011_10_84.pdf (дата звернення: 24.09.2024).
28. Пангелова М. Уроки позакласного читання в системі літературної освіти. *Тенденції і перспективи вивчення літератури у середній і вищій школах* : матеріали ІІ Всеукр. науково-практ. конф., м. Тернопіль, 30 листоп. 2023 р. Тернопіль, 2023. С. 210–212. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi77/0057125.pdf#page=210 (дата звернення: 05.11.2024).

29. Пасічник Є. Українська література в школі: навчальний посібник. Київ : Рад. шк., 1983. 319 с.
30. Пометун О. Інтерактивні методи навчання. *Енциклопедія освіти*. 2021. С. 417–418. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729009/1/ІНТЕРАКТИВНІ%20МЕТОДИ%20НАВЧАННЯ.pdf (дата звернення: 26.09.2024).
31. Ситченко А. До питання модернізації навчання літератури. *Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство* : матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Київ, 17 трав. 2019 р. Київ, 2019. С. 354–359. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/zbirnyk-materialiv-voloshynski-chytannya.pdf#page=355 (дата звернення: 11.10.2024).
32. Сова О. Компетентнісний підхід та його реалізація в навчанні української мови і літератури. *Педагогічний пошук*. 2022. № 3. С. 52–54. URL: https://doi.org/file:///C:/Users/Vivobook/Downloads/Pp%203(115)2022-54-56.pdf (дата звернення: 02.10.2024).
33. Староста В., Гардубей М. Інтерактивні методи навчання: практичний аспект. *Збірник наукових праць ЗОІППО*. 2017. № 1(27). URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/16019/1/2017_1(27)_Starosta_Gardubey_Zaporizza.pdf (дата звернення: 08.10.2024).
34. Степанишин Б. Викладання української літератури в школі: метод. посіб. для вчителя, Київ : РВЦ «Проза», 1995. 256 с.
35. Токмань Г. Методика вивчення української літератури в середній школі. Київ, Альма-Матер, 2012. 312 с.
36. Удяк Г. Художній образ як центральний компонент структури літературного твору. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія «Філологічні науки. Літературознавство». № 19 (296), 2014. С. 147 – 152.
37. «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти : Мод. навч. програма від 24.07.2023 р. № 883. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.pr

ohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.literatura.7-9-kl.Yatsenko.ta.in.26.07.2023-1.pdf.

38. Українська література. 5-11 класи : навчальна програма, методичні рекомендації про викладання навчального предмета у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році . Упоряд. О. Котусенко, Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 192 с.
39. Українська література 10–11 класи : Програма для проф. навчання учнів загальноосвіт. навч. закл. від 28.10.2010 р. № 1021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/program-ukr-lit1.pdf.
40. Шингирій С. Інтерактивні технології навчання у сучасній школі. Режим доступу : https://vseosvita.ua/library/interaktivni-tehnologii-navcanna-u-sucasnij-skoli-380520.html.
41. Шуляр В. Теоретико-методичні засади сучасного уроку української літератури в основній і старшій школі : дис. … д. пед. н.: 13.00.02, Миколаїв, 2015

ДОДАТКИ

Додаток А. Конспект з української літератури

Дата: 16.09.2024 9-А клас

Вчитель: Антоняк І. В.

Тема уроку: Анастасія Левкова. Роман «За Перекопом є земля». Жанрові особливості твору. Пошук себе через пізнання чужого.

Мета уроку (формувати компетентності):

- **предметні**: уміння працювати з джерелами, систематизувати зібраний матеріал, вміння виступати перед аудиторією;
- **ключові**: уміння удосконалювати навички ідейно-художнього аналізу творів, розвивати аналітичне мислення, навички пізнавальної діяльності;
- **комунікативні**: вміння аргументовано висловлювати власні думки;
- **загальнокультурні**: виховання інтересу до особистості та творчості А. Левкової, почуття любові до Батьківщини, життєстверджувальне світосприйняття;
- **естетичні**: усвідомлення того, що оптимізм і життєствердження – важливі духовні цінності життя людини.

Тип уроку: урок позакласного читання.

Обладнання: підручник, відео, мультимедійна презентація, дидактичний матеріал.

Міжпредметні зв'язки: історія, українська мова, географія.

Очікувані результати: учні поглибили і систематизували набуті знання, вміють застосовувати їх на практиці, зацікавилися творами кримської тематики, вміло та глибоко аналізують твір.

Методи: бесіда, демонстрація, самостійне спостереження, виразне читання вголос, доповідь, дискусія.

Хід уроку:

I. Організаційний момент.

II. Слово вчителя.

Сьогодні ми торкнемося важливої теми – культури та історії Криму, яка є невід’ємною частиною української історії та культури. Культура цього регіону зберігає у собі голоси багатьох народів, що жили й творили на кримській землі. Через художнє слово ми маємо глибше зрозуміти історію, культуру та трагедії, які пережив цей край.

Особливу увагу звернемо на історію депортації кримських татар – подію, яка стала болючою раною не лише для Криму, а й для всієї України. Через вигнання з кримської землі кримські татари втратили багато, але їхня культура, мова та література стали символами незламності й боротьби за повернення додому.

III. Ознайомлення із життєвим і творчим шляхом А. Левкової. Повідомлення учнів.

Анастасія Левкова — українська письменниця, журналістка, редакторка та культурна менеджерка. Народилася 1984 року у Львові. Випускниця Львівського національного університету імені Івана Франка, де здобула філологічну освіту.

Свою кар’єру починала як журналістка, працюючи у провідних українських виданнях. Активно займається редакторською діяльністю та реалізацією культурних проєктів.

Літературний дебют Анастасії — роман "Старшокласниця. Першокурсниця", що розповідає про молодіжну культуру та пошуки ідентичності. Найвідомішим її твором є роман "За Перекопом є земля" (2019), присвячений темі Криму, його історії, культурної багатогранності та сучасних викликів. Книга поєднує особисті переживання героїв із глибоким осмисленням колективної пам’яті та долі рідного краю.

Анастасія Левкова активно працює над популяризацією української літератури та культури, звертаючи увагу на важливі соціальні та історичні теми.

IV. Перегляд відео з виступу Джамали на «Євробаченні» з піснею «1944». Обговорення з учнями.

V. Рефлексія

- Які у вас емоції від прочитання роману А. Левкової «За Перекопом є земля»?
- Який із персонажів ваш улюблений і чому?
- Що найбільше вразило та запам’яталося у тексті?

VI. Поділ учнів на групи. Робота над проблемним питанням і спільна дискусія.

Чи є почуття оповідачки та Влада справжніми? Обґрунтуйте свою думку.

VII. Створення цитатної характеристики Влада, Аліє, матері та батька оповідачки по групах і представлення результатів.

VIII. Підсумок уроку.

1. Оцінювання учнів.
2. Домашнє завдання.

Написати есе у форматі листа для оповідачки від імені будь-якого персонажа з роману.

Додаток Б

Команда 1

Визначте позитивні риси Влада

Додаток В

Команда 2

Визначте негативні риси Влада

Додаток Г

Обґрунтуйте позицію своєї групи

«Ми ті, ким є по крові, чи ті, ким себе ідентифікуємо?»

Додаток Д

Чи могли б Аліє і оповідачка бути ворогами?

1. …
2. …
3. …
4. …
5. …